

օրէնքի ուժ ունեցած են, ուր Հայերը կ'ապրէին օրէնքներու տակ որ նոյն ատեն իրենց դրացի Ֆրանկներուն կը ծառայէին: Այսպէս, մենք ունեցած ենք սերտ կապեր Հայերուն հետ, կապեր ոչ միայն դրացնութեան, այլ օրկանական կապեր, եւ ասիկա անկարելի է մոռնալ:

Ուրիշ կապ մը: Երբ վերջին հայ թաղաւորը այդ ժամանակաշրջանին, վերջին թաղաւորը զոր խաչակիրները հաստատած էին, Լեւոն Ե., մահմետականներու ուժով դաշնկէց եղաւ, Փարիզ ապաստանեցաւ ու Սէն-Տընիս Աբրա-յարանին մէջ թաղուեցաւ (1393):

Ահա՛ յիշատակներ որ թանկագին են մեզի համար:

Աստի, մենք, Ֆրանսացիներս, Ֆրանսացիներ որ կը հրճուին ձեզի հետ միեւնոյն քրիստոնէական հաւատքն ունենալուն, կամ պարզապէս առարկայական Ֆրանսացիներ որ կը նշմարեն թէ հազարհինգ հարիւրամեակի տօնակատարութիւն մը սովորական հանդէս մը չէ, այսօր ուրախ ենք այս Սորպոնին մէջ ձեզ հիւրասիրելու եւ ձեզ պատուելու:

Մեզի կը թուի թէ Աստուածաշունչը, որ զանազան ազգերու միջեւ ամէնէն ամուր կապն է, եւ որ երբ խաւարման շրջաններ ունենայ՝ ազգերն իրարմէ աւելի կը հեռանան, ցոյց կու տայ նաեւ թէ իր թարգմանութիւններէն իւրաքանչիւրը ամէն մէկ ազգութեան ու յաճախ ամէն մէկ ազգային դործի էական հիմքերէն մէկն է:

Մեր մաղթանքն այն է որ Հայերը, Աստուածաշունչի հազարհինգ հարիւր տարուան հնութիւն ունեցող հայ թարգմանութեան վրայ ամուր կը թնամ, իրենց մեծանուն ազգութիւնը սերտ պահպանեն եւ զայն իր բոլոր առաւելութիւններով ու բոլոր մասնայատկութիւններով փոխանցեն իրենց զաւակներուն՝ ներկայ դարուն եւ յաջորդ դարերուն համար (Շատ բուռն ծափահարութիւններ):

Գիտակցութիւնն ունեցէք, Հայեր՝ ձեր քաղաքակրթութեան արժէքին: Մեզի յաճախ պատմած են թէ երբ Արարները արշաւեցին Միջերկրականը, Հիւսիսային Ափրիկէն, ու Եւրոպայի հարաւ-արեւմուտքն ու հարաւ, արարական քաղաքակրթութիւնը բերին մեզի: Ասիկա նիւթ մըն է զոր յաճախ մօտէն քննած

եմ, եւ խոշոր խոստովանութիւն մը պիտի ընեմ ձեզի: Կը կարծեմ թէ արարական արշաւները մեզի բերած է կտորուանքներ Սուրիոյ, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի, Չինաստանի քաղաքակրթութեան: Կը կարծեմ մանաւանդ թէ արար քաղաքակրթութիւնը մեզի բերած է՝ համակ կենդանի, համակ ջինջ, համակ չողարձակ, հայկական քաղաքակրթութիւնը. եւ երբ կը մտաբերեմ ինչ որ կը պարտինք արարական անունով ճանչցուած քաղաքակրթութեան, ուրախ եմ, քանի որ ասիքն ունիմ այսօր, դառնալ դէպ ի Հայերը եւ անոնց յայտնել սրտապին ու խորունկ շնորհակալութիւն մը (Երկար ու ջերմագին ծափահարութիւններ):

* * *

ՆԱՄԱԿ ՓՐՈՖ. Ա. ՄԷՅԵԷԻ

Յոյն բնատիպարին հետեւելով է որ Հայերը կազմեցին իրենց համար այբուբեն մը, գրական լեզու մը եւ գրականութիւն մը:

Յայտնի է որ հայ այբուբենը գլուխ – գործոց մըն է: Հայ հնչաբանութեան հնչիւններէն իւրաքանչիւրը յատուկ նշանով մը նօթագրուած է. եւ սխտեմը այնքան լաւ հաստատուած է, որ հայ ազգին հայրայրած է հնչաբանութեան վերջնական արտայայտութիւն մը, արտայայտութիւն որ պահպանուած է մինչեւ այսօր առանց փոփոխութիւն մը կրելու, առանց բարելաւում մը ստանալու պէտք ունենալու, վասնզի սկիզբէն իսկ անիկա կատարեալ էր:

Աստուածաշունչին քարգմանիչը յոյն բնագիրը բառ առ բառ հայերէնի վերածած է, առանց նշանակելի կերպով փոփոխելու ու եւ փրագի կառուցումը, պահելով միշտ բառերու կարգը: Իրաւունք ունինք ուրեմն ըսելու թէ յոյն բնատիպարին կատարելապէս հետեւած է հայ քարգմանիչը:

Ասոր հետեւանով՝ Հայաստան ունեցաւ նապուկ գրական լեզու մը, որ յոյն բառապաշարին բոլոր արժէքները կ'արտաբերէ: Այսպէս կազմուեցաւ գրական լեզու մը որ նոյն է եւ որ կրնար արտայայտել ամէն ինչ որ յոյն լեզուն կարող էր բացատրել:

Այդ լեզուին նոխորիւնն ու նկունութիւնը ուժ մը եղած են Հայ Ազգին համար՝ այդ քարգմանութեան օրէն ի վեր: Հայ Ազգը անոր հաւատարիմ մնացած է, եւ ան ինքզինքը կը պատուէ՝ դեռ այսօր ալ տօնախմբելով այդպիսի ստեղծագործութեան մը յիշատակը:

Ա. ՄէՅՆԷ

Փարիզ, 29 Մարտ 1936

* * *

ՆԱՄԱԿ ՓՐՈՅ. ՇԱՐԼ ՏԻՐ

Սիրելի Պարոն,

Ինձի համար շատ մեծ ցաւ մըն է չկարենալս ներկայ գտնուիլ տօնախմբմանը դէպքի մը որ բազմաթէ՛ք տեղ մը կը բռնէ քրիստոնէութեան պատմութեան մէջ ինչպէս եւ Հայաստանի պատմութեան: Կ'ուզեմ գրել նամակով մը ձեզի ըսել մէկ քանիսն այն բաներէն զոր, երբէ՛ք ներկայ գտնուէի, ուրախ պիտի ըլլայի, ինչպէս ինձմէ խնդրեցիք, հակիրճ կերպով յիշեցնելու:

Արեւելի քրիստոնէական արուեստի պատմութեան մէջ, Հայաստանը կը գրաւէ կարեւոր տեղ մը: Իր աշխարհագրական դիրքով պարսկական Արեւելին եւ հելլենական Բիւզանդիոնին միջեւ, անկէկա բնականօրէն կոչուած էր միջնորդի դեր մը կատարել այդ երկու աշխարհներուն միջեւ, եւ այսպէս՝ ան՝ ունեցաւ իր մեծ բաժինը բիւզանդական արուեստի կամ մատրման մէջ: Ատկից զատ, իր նարտարապետները այնքան նարտար որքան հմուտ վարպետներ եղած են, ինքնատիպ ու նշանաւոր գործեր ստեղծելու կարող: Այսօր իսկ Հայաստան լեցուն է յուշարձաններով զոր անոնք կառուցած են, եւ իրենց ներկայացուցած յատկագիծներու աշխատանքեամբ, իրենց ընծաւ շարադասութեանց հնարամտութեամբ, իրենց ծանրաշուք ու վեհ գեղեցկութեամբ, այդ յուշարձանները զարդարանին ու փառքն են Հայաստանի: Եւ երբէ՛ք մը ծայրայեղութիւն է անշուշտ պնդելը թէ, ինչպէս ընող եղաւ, Պոլսոյ Այա-Սոփիան եւ Ռավեննայի Սուրբ-Վիքարը զուտ հայկական եկեղեցիներ են, միւս կողմէ անվիճելի է որ Հայաստանի շինութիւն-

ները, որ Զ. դարէն մինչեւ ԺԳ. դարը շարան կը կազմեն, արժանի են ուշադրութեանն ու հիացմանը բոլոր անոնց որ արուեստի պատմութեամբ կը շահագրգռուին:

Հայաստանի կրօնական մայրաքաղաքին՝ Էջմիածին սրբազան քաղաքին մէջ, է. դարու քանի մը գեղեցիկ եկեղեցիներ, Մայր-Տաճարը, Սուրբ Հռիփսիմէն եւ Զուարթնոցի բոլորածէ եկեղեցւոյն ա՛յնքան հետաքրքրական աւերակները հոյակապօրէն կը վկայեն ինչ որ այն ատեն եղած է Հայաստանի նարտարապետներուն հանճարը: Մնացորդներուն մէջ այն մեծ ոստանին որ միջին-դարուն Հայաստանի քաղաւորութեան քաղաքական մայրաքաղաքն եղաւ, այժմ ամայի այդ սարահարթին վրայ ուր կը կանգնին Անիի աւերակները, մէկէ աւելի եկեղեցիներ այդ նոյն հնարող ու ստեղծագործ մտքին շողշողուն վկայութիւնը կը բերեն: Ու այն զմբէքներէն որ Թալիշի կամ Թալինի եկեղեցիները կը պսակեն մինչեւ Բանդակները որ Աղքամարի եկեղեցւոյն նակատը կը զարդարեն, Անիի գեղեցիկ մայր-եկեղեցիէն մինչեւ Մարմաշէնի եւ Խօշաւանի եկեղեցիները, սրբազան շէնքերու հրաշալի ծագկափրքում մը աշխարհի ցոյց տուած է եւ դեռ ցոյց կուտայ Հայաստանի նարտարապետներուն գեղազանց արժանիքը:

Շատ մեծ վարպետներ էին Հայաստանի այդ նարտարապետները: Անոնք նաեւ մեծ ուղեւորներ էին, որ այդ կերպով իրենց ուսուցումը տարածած են բովանդակ Արեւելի մէջ: Վրաստանէն, որուն եկեղեցիները բոլորովին հայկական են, Կովկասէն, անոնք իրենց դասերը տարած են մինչեւ Ռուսիա ու մինչեւ Հալաի սլաները: Քիւթի Սուրբ-Սոփիան, յայտնապէս Հայաստանի եկեղեցիէ մը ներշնչուած, քերես հայ նարտարապետի մը գործն է: Կոստանդնուպոլսոյ մէջ, հայ վարպետ մըն է, Տրդատ, Անիի մայր-եկեղեցին կառուցանողը, որ Ժ. դարուն վերջերը Վասիլ Բ. կայսեր կողմէ կանչուեցաւ Այա-Սոփիայի վնասուած գրմբէքը նորոգելու համար: Մինչեւ Պեղոպոնէսի խորը, կը գտնենք հայ նարտարապետութեան ազդեցութիւնը: Եւ իրենց մեծաշուք զանգուածով, իրենց խիստ գծերով, այն խորհրդաւոր կէս-լոյսով զոր անոնց մէջ կը հեղուն նեղ պա-